

Moderna demokratska ljevica i ekonomska kriza

Radošević, Dubravko

Source / Izvornik: **Anali Hrvatskog politološkog društva : časopis za politologiju, 2012, 8, 23 - 35**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:213:200116>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-02-28**



Repository / Repozitorij:

[The Institute of Economics, Zagreb](#)

MODERNA DEMOKRATSKA LJEVICA I EKONOMSKA KRIZA

Dubravko Radošević

Ekonomski institut, Zagreb

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: prosinac 2011.

Sažetak Politička ljevica (socijalna demokracija) prihvaćala je tržišnu ekonomiju i parlamentarnu demokraciju kao politički okvir u sklopu kojeg se mogu osigurati najvažniji interesi većeg dijela stanovništva. Može li se nakon pojave globalne ekonomske krize obnoviti utjecaj moderne političke ljevice? Mi smo uvjereni da može. Suština je socijalne demokracije ideja jednakosti, a rastuća nejednakost potaknut će njezino jačanje. U razdoblju tranzicije u Hrvatskoj je prevladavao proces neoliberalizacije društva i ekonomije, a demokratska ljevica prihvatila je neoliberalni program. Hrvatska je trenutno u dubokoj recesiji i suočena sa strukturnim ekonomskim problemima. Zbog nastupanja globalne krize hrvatska demokratska ljevica morala bi napustiti ekonomski neoliberalizam. Kreatori makroekonomske politike u Hrvatskoj trebali bi napustiti ortodoksne i primijeniti heterodoksne ekonomske politike. Nužno je hitno ostvariti novi (post)kejnzijanski konsenzus, novu kombinaciju postkejnzijanske ekonomike i socijalne demokracije.

Ključne riječi moderna ljevica, neoliberalizam, kejnzijanski konsenzus, novi postkejnzijanski konsenzus, država blagostanja, globalna kriza

Uvod

Nakon pada komunizma 90-ih godina prošlog stoljeća, tranzicijsko razdoblje donijelo je goleme poteškoće u lijevom spektru političke scene. Određenom broju zemalja istočne i srednje Europe uspjelo je prevladati jaz između državnog socijalizma i tržišne ekonomije. Kapitalizam je provodio – kao osnovnu polugu “društvenog inženjeringa” – sveobuhvatnu privatizaciju, ali to je u uvjetima slabih institucija i odsutnosti vladavine prava dovelo do “klepto-

kracije”, odnosno “kleptokapitalizma”, u kojem je nestala razlika između privatizacije, korupcije i krađe. Političke strane izgubile su svoju predstavničku ulogu u sustavu parlamentarne demokracije i pretvorile se u zastupnike određenih interesnih skupina čiji interes nije primarno usmjeren na opće dobro i zastupanje određenih segmenata društva. Institucije države pod utjecajem su tih interesnih skupina, stvorene su neprincipijelne interesne koalicije između predstavnika državne administracije i privatnih po-

duzetnika (Olson, 1965), pa imamo sindrom tzv. “zarobljene države”.

Kriza napredne ljevice

U takvim uvjetima ljevica je trebala novu programsku usmjerenost jer više nije mogla zastupati klasične skupine građana. Ona više nije mogla mobilizirati svoje tradicionalno biračko tijelo jer je klasična radnička klasa, s razvitkom moderne ekonomije uslužnog tipa (i prekarijata), promijenila svoj karakter. Time je izgubljena reprezentativna funkcija političkih stranaka. Na nezadovoljstvu naroda počela je rasti snaga nove krajnje desnice, koja pristalice mobilizira uglavnom oko pitanja imigracije, opasnosti od tuđih kulturnih utjecaja (multikulturalizam navodno “ugrožava” nacionalni identitet, posebice u jezgri EU-a: Nizozemskoj, Austriji, Francuskoj i Njemačkoj) i ugroženosti njihovih radnih mjesta zbog globalizacije.

Intelektualci u zapadnoj Europi djelomično su zadržali svoju kritičku funkciju, ali više nemaju ideja za masovniju mobilizaciju pristalica. Zbog toga je osmišljen tzv. “treći put” (Giddens, 1999. i 2010) kao pokušaj da se pomire negativni efekti neograničenog kapitalističkog tržišta i društvene posljedice nereguliranog kapitalizma. Izbijanjem globalne ekonomske krize 2008. godine ta se opcija pokazala prevladanom (Callinicos, 2010). U Engleskoj su novi laburisti nedavno izgubili izbore te postali tek treća stranka u zemlji uslijed uspona demokratskih liberala nakon 70 godina političke marginalizacije. Stvorena je koalicija konzervativaca i liberala koja će uvesti čisti proporcionalni izborni sustav te tako dokinuti dvostranačje konzervativaca i laburista. U Njemačkoj je pak SPD doživio raskol, pa je lijevo krilo stranke (zajedno s bivšim komunistima) formiralo novu stranku, Lje-

vicu (Die Linke). SPD je otada u opoziciji, nakon neuspjelog mandata Gerharda Schroedera i velike koalicije s CDU-om i CSU-om, koja je trajala samo dvije godine, te nove koalicijske vlade CDU-a, CSU-a i FDP-a. Kao dio trećeg političkog bloka pojavljuje se Pokret zelenih. U SAD-u je demokratska stranka u vrijeme Billa Clintona potaknula vrlo snažnu deregulaciju financijskog sektora, što se danas smatra glavnim uzrokom financijske krize u SAD-u te globalne recesije. Politička i ekonomska kretanja u Njemačkoj, V. Britaniji i SAD-u pokazuju svu promašenost tzv. “trećeg puta” u razvitku socijaldemokracije. Alex Callinicos naziva ga “najboljom ideološkom krinkom neoliberalizma”. Trenutačno moderna ljevica nema uvjerljivog programa za izlazak iz društvene i ekonomske krize, iz čega proizlazi potreba za formuliranjem novog političkog i ekonomskog programa postmoderne europske ljevice, koja je u EU-u uglavnom socijaldemokratska, koji bi zamijenio neoliberalnu paradigmu, odnosno neoliberalnu ljevicu.

Demokratska ljevica i globalna ekonomska kriza

S druge strane, ekonomska kriza u Europskoj Uniji, koja je započela ekonomskim slomom Grčke početkom 2010. godine, dovela je u pitanje održivost “europskog društvenog modela”. Naime neoliberalna agenda postala je osnovni okvir unutar kojeg se kreću sve političke opcije, pa tako imamo pojavu “neoliberalne ljevice” i “neoliberalne desnice” (Dolar, 2010) koje su prihvatile neoliberalizam kao neutralni opći okvir i koje se razlikuju samo u marginalnim pitanjima (pobačaj, umjetna oplodnja, istospolni brakovi itd.), dok u gospodarstvu zastupaju slične neoliberalne stavove.

Kriza 2008. godine podsjetila nas je kako je neregulirani kapitalizam sam sebi najveći neprijatelj: prije ili kasnije moglo se očekivati da će zbog ekscesa sustav zapasti u krizu i zatražiti pomoć od države (o uzrocima financijske krize vidjeti u: Cooper, 2009). Na ciklički karakter tržišne ekonomije ukazivali su postkejnzijanci (pri čemu se ponovno valorizira znanstveni doprinos Karla Marxa analizi cikličkog karaktera kapitalizma, kojem su imanentne ekonomske krize) te druge ekonomske škole izvan glavne struje neoliberalizma. Da se takve krize ne bi ponovile, moramo tražiti alternativu. Društveni ugovor koji je bio u srži europskog društvenog modela više ne postoji, no izlaz iz krize mogao bi se potražiti u okviru nove postmoderne paradigme socijalne demokracije, odnosno moderne ljevice. Progresivno oporazivanje i veća uloga države u pružanju javnih usluga bitni su sadržaji te paradigme. Porezno rasterećenje i tzv. "flat-tax revolucija" (uvođenje sustava jedinstvenih poreznih stopa, odnosno degresivnih poreza) bili su odgovor neoliberalna na takve prijedloge. Globalna kriza dovela je do povratka kejnzijanzizmu (podržavanje banaka u SAD-u, Irskoj, Velikoj Britaniji, Austriji i drugdje, državne intervencije u industriju itd.), ali to za sada predstavlja samo taktički uzmak neoliberalna. U Hrvatskoj neoliberalizam nije uzmaknuo, već agresivno traži od političkih elita nastavak neoliberalnih reformi, tzv. "fiskalnu konsolidaciju" (ustvari, smanjenje poreza i privatizaciju javnih usluga kao što su zdravstvo, obrazovanje, znanost itd.), ako treba i uz "šok-terapiju".

Neregulirani kapitalizam doveo je do brojnih društvenih nejednakosti i narušio društvenu koheziju. U nereguliranom kapitalizmu, kakav je prevladavao

zadnjih 30-ak godina, nezaposlenost i oslanjanje na socijalnu pomoć promatraju se individualistički, kao neuspjeh neodgovornih i nekompetentnih pojedinaca u slobodnoj tržišnoj ekonomiji. Društvo i država ne snose nikakvu odgovornost za nezaposlenost, za razliku od kejnzijanzizma koji smatra da je glavni cilj ekonomske politike i državnog intervencionizma ispravljanje nesavršenosti tržišta i ostvarivanje "pune zaposlenosti", uz ravnomjernu distribuciju nacionalnog bogatstva. Tony Judt kao primjer navodi zakone administracije Billa Clintona (ali i slične u viktorskoj Engleskoj) koji su svojim odredbama prisiljavali nezaposlene da prihvate bilo koji posao uz bilo kakvu nadnicu ako ne žele izgubiti potporu za nezaposlene. Takvi su se zakoni temeljili na ekonomskoj teoriji da ako nadnice padnu dovoljno nisko te ako nema nikakve druge alternative za zapošljavanje, tada će svatko naći nekakav posao i neće biti nezaposlenosti. Sličnom se logikom vode i hrvatski poduzetnici, koji traže da se ukine sustav kolektivnog pregovaranja te fleksibilizira tržište rada i uređivanje nadnica kako bi se smanjile nadnice (iako kejnzijanzizam smatra da su nadnice rigidne na smanjivanje, to je teorem "ljepljivih nadnica", engleski *sticky wages*) i gospodarstvo učinilo konkurentnijim, uz zadržavanje fiksnog tečajnog režima i restriktivne monetarne politike HNB-a.

Kritika nereguliranog kapitalizma najčešće polazi od kritike "teorije o učinkovitosti tržišta" (Cooper, 2009; Krugman, 2009; Roubini, 2010), koja je prevladavala u zadnjih tridesetak godina, nakon napuštanja tzv. "kejnzijanskog konsenzusa". Hipoteza o savršenom djelovanju tržišnih zakonitosti, prema kojoj cijene predstavljaju glavni instrument racionalne alokacije ograničenih resur-

sa u ekonomiji te su uvijek automatski (bez intervencije države) uravnotežene, prevladana je krizom 2008. To je posebice bilo vidljivo u krizi tržišta nekretnina, koja je označila početak globalne krize. Kejnzijizam je pretpostavljao potrebu vođenja anticikličke ekonomske politike, kojoj je glavni cilj ostvarenje pune zaposlenosti. Anticikličke ekonomske politike morale bi spriječiti buduće ekonomske depresije i osigurati “državu socijalne sigurnosti”. Ključni element Keynesova istraživanja bio je da ljudi djeluju u neizvjesnim uvjetima, tako da ekonomska politika u osnovi predstavlja “upravljanje neizvjesnošću”. Keynesova razmišljanja – na osnovi povijesnog iskustva iz razdoblja između dva svjetska rata – išla su u pravcu teze da u okviru *laissez-faire* kapitalisti nisu sposobni djelovati u svojem najboljem interesu, pa država to mora učiniti za njih, željeli oni to ili ne.

Koncept “države blagostanja”, odnosno “socijalne države” bio je prihvaćen u Europi, posebice u Skandinaviji. Zanimljivo je da se švedski model socijalne države zasniva na jakom privatnom sektoru gospodarstva, ali ono što je ključno za taj model jest njegova distributivna značajka, zasnovana na tome da se politikom oporezivanja ujednačavaju imovinske nejednakosti radi osiguravanja javnih funkcija države i socijalne sigurnosti pojedinaca u društvu. Kako kaže Gunnar Myrdal, skandinavski model ima za cilj “zaštiti ljude od njih samih”. Model ne garantira društveno vlasništvo, već društvenu zaštitu (primjerice, sve skandinavske zemlje osim Švedske imaju privatne mirovinske sustave). Socijaldemokratske vlade osiguravale su u Europi dugo razdoblje socijalne sigurnosti, ali uz visoke stope ekonomskog rasta sve do 70-ih godina prošlog stoljeća (Judt, 2005).

Međutim paternalizam države, regulacija i kontrola brojnih aspekata društvenog života te fragmentacija klasične radničke klase doveli su do pojave tzv. Nove ljevice. Šezdesetih godina prošlog stoljeća dolazi do veće individualizacije i zahtjeva za osiguranje autonomije pojedinca u odnosu na društvo i državu.

Intelektualni konzervativizam doveo je u pitanje klasičnu, poslijeratnu socijaldemokratsku paradigmu. Klasični liberali prihvatili su ideju države blagostanja i društvene intervencije, kao i ideju progresivnog oporezivanja i društvene akcije u korist općeg dobra. No suprotstavljali su se svakom obliku autoritarne vlasti (države). To je našlo izraz u poznatim “Esejima o slobodi” (1958) Isaiaha Berlina koji je razradio koncepciju “pozitivnih sloboda” – očuvanje prava pojedinca koje može osigurati samo država, te “negativnih sloboda” – prava pojedinca da bude slobodan u svojim individualnim pravima. Naposljetku, “kejnzijanski konsenzus” doveden je u pitanje idejama neoliberala Čikaške škole koje se temelje na radovima i stavovima libertarijanaca i konzervativaca, imigranata iz Austrije (Ludwig von Mises, Friedrich Hayek, Joseph Schumpeter, Karl Popper i Peter Drucker). Taj je intelektualni zaokret kasnije doveo do razgradnje *ekonomskih* funkcija države, dok je represivna snaga države čak i pojačana (posebice u kontekstu borbe protiv globalnog terorizma). Privatizacija je dignuta na razinu kulta. Privatizacija državne imovine bila je opravdavana većom profitabilnošću privatnog sektora (što nije znanstveno dokazano, posebice u svjetlu istraživanja nobelovke Eleanor Ostrom) te ostvarenjem dodatnih fiskalnih prihoda radi financiranja preostalih državnih funkcija. No neke gospodarske djelatnosti nisu mogle biti privatizirane po standardnim

kriterijima zbog svoje neprofitabilnosti ili potrebe za dugoročnim ulaganjima (željeznice, poštanske usluge i sl.). Primjerice, Tony Judt iznosi podatak da je zbog nižih cijena imovine koja je privatizirana, britanska država, u osnovi, izvršila neto-transfer u korist privatnih investitora u iznosu od 14 milijardi funta, dok je provizija za bankovne usluge iznosila 3 milijarde funta. Dakle ukupni neto-gubitak javnog sektora u privatizaciji državne imovine bio je 17 milijardi funta, odnosno toliko je britanska država platila privatnim investitorima da provedu privatizaciju javnih usluga i državne imovine. Operativno djelovanje tako privatiziranih kompanija kasnije nije pokazalo pozitivne rezultate. I u Hrvatskoj bi se mogli naći primjeri subvencioniranja privatiziranih kompanija. Britanske željeznice posluju s gubitkom, ali i dalje primaju državne subvencije jer nije moguć njihov bankrot. Hayek nije shvatio da monopolizirane grane privrede, zbog nemogućnosti stečaja, i nakon privatizacije mogu nastaviti s neprofitabilnim poslovanjem. Ukratko, on nije predvidio tzv. "moralni hazard", što je posebice došlo do izražaja u finansijskoj krizi 2008. kada su u najrazvijenijim tržišnim ekonomijama banke *de facto* nacionalizirane. Privatizacija javnog sektora te individualizacija, povezana s proklamiranjem egoizma i utilitarizma kao osnovnih društvenih vrijednosti modernih društava i tržišnih ekonomija, dovele su do razočaranja, političke pasivnosti, izborne apstinencije i nepovjerenja u demokratske institucije, a posebice u političare. Moderna društva djeluju u uvjetima "demokratskog deficita" (o negativnim kretanjima u demokratskim procesima nakon krize vidjeti: EIU, 2010). Demokratski deficit vrlo je opasan u uvjetima indirektno predstavničke demokracije. Ukratko, participaci-

ja u demokratskom procesu nužna je za razvitak društva i općeg dobra.

Demokratska ljevica i tranzicija

Pad socijalizma i tranzicija postkomunističkih zemalja u sustave parlamentarne demokracije i tržišne ekonomije označili su prekretnicu za modernu ljevicu. Slom komunizma 90-ih godina trebalo je iskoristiti za pozitivne društvene promjene i izgradnju nove međunarodne arhitekture kako bi se konačno otклонile posljedice Drugog svjetskog rata i Hladnog rata. No prema Tonyu Judtu, rezultati tih društvenih procesa, s aspekta ubrzanog društvenog i ekonomskog razvitka postkomunističkih zemalja, nisu zadovoljavajući, odnosno "razdoblje od 1989. do 2009. možemo nazvati godinama koje su pojeli skakavci". Negativno naslijeđe realnog socijalizma bilo je uzrok dezorijentacije demokratske ljevice i socijalne demokracije u Europi, dok su koncepti pojačane uloge države i njezine intervencije u tržišne mehanizme smatrani zastarjelima. Negativno naslijeđe realnog socijalizma imalo je utjecaja i na (ne)prihvatljivost lijevih programa, iako je povijesna činjenica da se demokratska ljevica nikada nije transformirala u autoritarne političke sustave. S druge strane, represivne funkcije države u sferi ljudskih prava pojačane su pod prijetnjom globalnog terorizma, dok je njezina intervencionistička uloga u ekonomskoj politici stalno slabjela. Ukratko, moderna ljevica suočava se s pitanjem kako dalje, kako odgovoriti na izazove ekonomske krize i globalizacije.

Upravljanje krizom je u krizi

Mnoge analize ukazuju na to da moderni političari nemaju državnički kapacitet kakav su imali stari političari iz razdoblja konstitucionalnog liberalizma

(Winston Churchill, Charles de Gaulle, Franklin Delano Roosevelt itd.). Oni su predstavljali političku klasu koja je imala osjećaj duboke moralne i društvene odgovornosti u svojem javnom djelovanju za opće dobro. Danas živimo u vremenu "političkih patuljaka" (o kriznom upravljanju odgovornih političara kakav je primjerice bio Winston Churchill vidjeti u: Hayward, 2008). Moderne političke elite zasnivaju svoj autoritet isključivo na proceduralnom legitimitetu (Blažević, 1995), dok je supstancijalni legitimitet političkih elita izgubljen. Zbog toga je široko rasprostranjeno duboko nepovjerenje građana u političku klasu, političke stranke i demokratski sustav. Primjerice, prema istraživanjima Eurobarometra, čak 86 posto hrvatskih građana ne vjeruje političkim strankama, hrvatskoj Vladi ne vjeruje 88 posto građana, jednako toliko ne vjeruje hrvatskom parlamentu, a čak 86 posto građana nije zadovoljno razinom dosegnute demokracije u Hrvatskoj (The Economist Intelligence Unit, 2010). Potrebne su političke reforme: novi zakoni, različiti izborni sustavi, restrikcije u lobiranju i financiranju političkih stranaka te jačanje autoriteta izvršne vlasti. Isto tako, treba osigurati mehanizme izbora takvih političkih predstavnika koji će biti odgovorni svojim izbornim konstituentama i biračima. Demokratski mehanizmi morali bi osigurati rješavanje društvenih konflikata, posebice u uvjetima sve većih imovinskih nejednakosti u postkomunističkim društvima, ali i razvijenim tržišnim zemljama. Ukratko, političke demokratske reforme moraju prethoditi ekonomskim reformama (o političkim reformama kao preduvjetu ekonomskim promjenama vidjeti opširnije u: Sartori, 1997). U modernim društvima ponovo treba rješavati socijalna

pitanja. Primjerice, postoji opasnost za državanja visoke endemske nezaposlenosti u razvijenim ekonomijama uslijed brzih tehnoloških promjena i ekonomske globalizacije. Javlja se potreba za paternalističkom ulogom države kako bi se sačuvala društvena kohezija. Upravljanje makroekonomskim politikama u uvjetima krize posebno je zahtjevno (Frenkel i Wei, 2004). Monetarnu vlast pak treba vratiti u kontekst demokratskog procesa donošenja odluka o nacionalnim ekonomskim politikama, posebice u tranzicijskim ekonomijama (postkejnzijanci tome pridaju veliku pozornost; vidjeti naprimjer u: Bibow, 2010).

Demokratska ljevica i globalna kriza 2008.

Globalna kriza 2008. zatekla je neoliberalnu ljevicu nespremnom, razbivši iluzije o učinkovitosti nereguliranog kapitalizma i korporativističke tržišne ekonomije, uz minimalnu ekonomsku ulogu države. Rast nezaposlenosti, propast banaka i cijelih industrijskih grana u razvijenim tržišnim ekonomijama zahtijevali su hitnu intervenciju države u ispravljanju tržišnih poremećaja. Države su morale sanirati privatne banke, a u nekim su slučajevima te banke bile nacionalizirane kako bi se spriječio nastanak sistemskog rizika (primjerice, V. Britanija, Irska itd.). Moglo bi se reći kako je došlo do socijalizacije gubitaka privatnih banaka. Neregulirani kapitalizam razvio je snažnu financijsku industriju koja je stekla političku prevlast u političkim sustavima naprednih tržišnih ekonomija i postala stanovitom vrstom "financijske oligarhije" (Johnson, 2009). Kratkoročni kriteriji profitabilnosti financijske industrije i moralni hazard bankara uzrokom su globalne financijske i ekonomske krize (Smith, 2010).

Njemački su kršćanski demokrati nakon krize 2008. napustili doktrinu slobodnog tržišta te se vratili modelu “socijalno-tržišnoga gospodarstva” (Ludwig Erhard model je nazvao “ordo-liberalismus”, prema “ordnung und liberalismus”, što je kombinacija državne regulacije i liberalne tržišne ekonomije). Ponovno je vraćen ugled državi kao “posredničkoj instituciji” između ugroženih građana i neodgovornih korporacija i međunarodnih institucija u uvjetima globalizacije i ekonomske krize. Karl Popper kaže da je slobodno tržište doista paradoksalno: ako se ne umiješa država, umiješat će se druge kvazipolitičke institucije kao što su monopoli, trustovi, sindikati i sl., reducirajući tako slobodu tržišta do fikcije. Uvijek postoji opasnost od tržišnih poremećaja koje uzrokuju jaki igrači, čije djelovanje priječi državi da se umiješa i zaštiti slobodno djelovanje tržišnih zakonitosti, što je praksa i pokazala. S vremenom tržište postaje samo sebi najvećim neprijateljem. Nedostaci tržišta mogu biti katastrofalni, ali i uspjeh tržišnog djelovanja može biti politički opasan. Ukratko, država ne smije samo ispravljati nedostatke tržišta, već treba i kontrolirati iznadprosječne profite. Međutim u postkomunističkim zemljama generacije mladih ljudi učile su o opravdanosti slobodnog tržišta i minimalnoj ulozi države, što se pokazalo pogrešnim. Pretpostavili su da su ekonomske slobode i intervencionistička uloga države međusobno isključive kategorije, što je dogma američke republikanske stranke. Tony Judt (2010) izvršno uočava da su zbog toga bile razvijene različite forme “kleptokapitalizma”, što je težak izazov krhkim demokratskim strukturama.

Hrvatski demokratski sustav ugrožen je hrvatskim modelom “kleptokapitalizma” koji je na djelu u zadnjih dvadeset

tak godina, a posebno intenzivno u razdoblju od 2003. do 2009. godine. Brojne korupcijske afere na visokim političkim razinama pokazuju sistemski karakter korupcije u Hrvatskoj uslijed slabe države i disfunkcionalnog političkog sustava. Moglo bi se reći da je u Hrvatskoj riječ o fenomenu tzv. “zarobljene države”.

Moderna demokratska ljevica mora prestati s primjenom neoliberalne ekonomske politike. Samo tako može postati alternativom (neo)konzervativcima, jer desnica kroz specifičan spoj populizma i paternalizma te neoliberalnu ortodoksiju ulazi u prostor rezerviran za socijalnu demokraciju. To je posebice došlo do izražaja u postkomunističkim društvima, jer je ljevica željela pokazati odmak od tradicionalne ljevice. U uvjetima duboke ekonomske krize moderna ljevica mora biti pragmatična u traženju izlaska iz nje, te se služiti različitim ekonomskim doktrinama koje predstavljaju odmak od ekonomskog neoliberalizma. Tu će biti potrebna kombinacija kejnzijanizma, bolje rečeno, postkejnzijanizma i teorije regulacije s nekim elementima Austrijske škole ekonomije i teorije “kreativne destrukcije” Josepha Schumpetera.

Neoliberalna teorija pokazuje nepovjerenje u demokratski sustav. Vladavina većine dobrim je dijelom, prema stavovima teoretičara neoliberalizma, potencijalna opasnost za individualna prava i ustavne slobode. Za neoliberalne demokracija predstavlja opasnost, iako smatraju da je razvijena srednja klasa jamac političke stabilnosti. Zbog toga neoliberali teže vladavini “stručnjaka” i elita. Preferira se izvršna vlast i vladavina putem sudbene vlasti umjesto demokratskog i parlamentarnog procesa donošenja odluka. Stoga neoliberali nastoje ključne institucije – primjerice

centralnu banku – u najvećoj mjeri isključiti iz demokratskog procesa donošenja odluka (De Grauwe, 2007; Harvey, 2005. i dr.). Šok-terapija i brza privatizacija bile su u funkciji nametanja neoliberalne doktrine, bez ostvarivanja konsenzusa. S druge strane, napuštene su egalitarne politike ulaganja u fizičku infrastrukturu (obrazovanje, zdravstvo) te ukinuti pojedini oblici socijalne države. Imovinske su nejednakosti povećane tako što su povećane razlike u imovinskom statusu te razlike između najniže i najviše plaće. Korporativno upravljanje bilo je usmjereno na kratkoročnu profitabilnost, a zanemaren je pristup *policy-dionika*. Produktivnost rada je rasla, ali su realne nadnice padale, te su životni standard i domaća potrošnja održavani zaduživanjem stanovništva kod banaka. Tako se razvilo tržište hipotekarnih zajmova, uključujući tržište drugorazrednih hipotekarnih zajmova u SAD-u, te sekuritizacija kao oblik disperzije kreditnog rizika.

Neoliberalna država nastoji stvoriti tzv. “dobru poslovnu i investicijsku klimu”, te favorizira poduzetničke slobode na štetu kolektivnih prava građana i zaposlenika. Neoliberalna ortodoksija obuhvaća i poseban oblik difuzije utjecaja financijskih institucija kroz deregulaciju, ali pritom država mora garantirati integritet i solventnost financijskih institucija. Takva doktrina proizlazi iz oslanjanja neoliberalne teorije na monetarizam kao osnovu državne politike, s time da je glavna točka oslonca takve neoliberalne politike kredibilitet i snaga novca. U osnovi, radi se o “politici niske inflacije”, odnosno osnovni je cilj neoliberalne ekonomske politike stabilnost cijena, stabilnost financijskog sustava, a ne “puna zaposlenost”, kao kod kejnzijanske ekonomske politike. Dakle niska inflacija

prioritet je ekonomske politike, čak i uz cijenu rasta nezaposlenosti i siromaštva. Međutim upravo zbog toga neoliberalna država ne može dopustiti masovne stečajeve financijskih institucija (sistemski rizik), pa mora osigurati socijalizaciju gubitaka u financijskom sustavu. Kriza je pokazala da su tako profiti financijskih institucija ostali privatni, dok su gubici postali državni (Smith, 2010). Također, neoliberalna politika vrši snažan pritisak na centralne banke da zadrže povjerenje u snagu vlastite valute. Ukratko, neoliberalna ekonomska politika usko je povezana s monetarizmom, ali dopušta – zbog zadržavanja povjerenja u monetarni sustav – socijalizaciju gubitaka do kojih zbog moralnog hazarda dolazi u privatnom bankovnom sustavu.

Hrvatska ljevica i problemi ekonomskog razvoja

Kakva je situacija u Hrvatskoj? Ako želi biti alternativa postojećem modelu upravljanja društvom te formulirati uspješnu strategiju izlaska iz krize, moderna hrvatska ljevica mora odustati od ekonomskog neoliberalizma i monetarizma te raditi na programiranju ekonomskog razvoja, odnosno na izradi srednjoročne razvojne strategije, u skladu s metodologijom Europske Unije, na osnovi koje bi se započeo dijalog radi ostvarivanja društvenog konsenzusa. Hrvatska se više ne može razvijati na osnovama tzv. “razvojnog spontaniteta” (Radošević, 2010). Temeljni ograničavajući faktor nove ekonomske politike vidimo u visokoj razini inozemne zaduženosti Hrvatske (Radošević, 2010a), zbog čega je formuliranje vlastite razvojne strategije izuzetno otežano. U Hrvatskoj postoji i rizik od “dvostruke krize”, krize platne bilance i bankovne krize, a “okidač” bi mogao biti slom fiksnog te-

čajnog režima zbog dužničke krize potaknute negativnim kretanjima na inozemnim tržištima kapitala.

Hrvatske društvene i ekonomske reforme moraju biti postupne, odnosno treba primijeniti “gradualizam” – višefazne postupne reforme u kojima su pojedini segmenti reformskog paketa međusobno usklađeni (Radošević, 2009). Moguća je i primjena strategije tzv. “inkrementalizma”, politike malih i postupnih koraka u implementaciji ekonomskih reformi, koje na dulji rok mogu imati kumulativni učinak. “Šok-terapije” nisu prihvatljive u uvjetima demokratskog političkog sustava i ne mogu se primjenjivati bez političke represije (Klein, 2007; Harvey, 2005. i dr.), koja nije u skladu sa zasadama moderne civilizacije.

Također, potrebna je vlastita ekonomska politika koja je usmjerena na tzv. “realnu konvergenciju” hrvatskoga gospodarstva ekonomijama Europske Unije, jer se nominalna konvergencija može smatrati manje važnom, barem u ovom trenutku (Radošević i Zdunić, 2007). Naime zbog krize eurozone, odnosno strukturne krize Europske monetarne unije, ne može se očekivati da će Hrvatska – nakon ulaska u EU – ubrzo postati članicom EMU-a. Ukratko, može se očekivati dulji rok prilagodbe hrvatske ekonomije uvjetima za ulazak u EMU, koji će se s dinamikom krize još više zaoštriti, pa ćemo morati voditi vlastitu makroekonomsku politiku.

U tom će smislu veliku važnost u prolongiranom tranzicijskom razdoblju, koje bi moglo trajati oko 10 godina, dobiti suverena monetarna politika hrvatske centralne banke. Stoga je jako važno da se hrvatska centralna banka ponovno uključi u demokratski proces dono-

šenja odluka, da se podvrgne kontroli hrvatskog parlamenta (za takvu reformu centralnog bankarstva zalažu se mnogi razvojni ekonomisti: Chang, Bibow i drugi) kako bi se povećala njezina transparentnost i obveza polaganja računa (“transparency and accountability”), te da nacionalnu monetarnu politiku uskladi s nacionalnom ekonomskom politikom, kojoj glavni cilj treba biti ostvarivanje tzv. “pune zaposlenosti” na osnovi dugoročnog održivog rasta BDP-a i izvoza. Budući da je ostvarena povijesna razina dezinflacije u Hrvatskoj, realnu opasnost predstavlja početak tzv. deflatorno-dugovnog ciklusa (teorija Irvinga Fishera), što će zahtijevati politiku tzv. reflacije (kontrolirane emisije novca i povećanje udjela novčane mase u BDP-u radi osiguravanja likvidnosti nacionalne ekonomije kako bi se izbjegla deflacija i “zamka likvidnosti”, kako je definirao Keynes). U takvom okruženju “deflacijska politika” ili tzv. “interna devalvacija” (rezanje plaća i mirovina za 20-30% te javnih izdataka za zdravstvo, obrazovanje i nezaposlene) produbila bi recesiju i nezaposlenost u Hrvatskoj (elementi alternativne ekonomske politike mogu se naći u: Radošević, 2010b te Chang i Grabel, 2004).

Polazeći od teorije optimalnih valutnih područja, što je konceptualni temelj za Europsku monetarnu uniju, koja je izvorno kejnzijska (Mundell), u tržišnom gospodarstvu postoje rigidnosti cijena, nadnica i mobilnosti radne snage, tako da nacionalna monetarna politika može biti efikasna u apsorpiranju negativnih posljedica asimetričnih šokova. Promjene tečaja imaju pak, prema kejnzijskoj teoriji, stalne učinke na *output* i zaposlenost. Ukratko, nacionalne monetarne politike mogu stabilizirati ekonomiju u odnosu na asimetrične šokove

agregatne potražnje. Zbog toga je u našem nacionalnom interesu da što kasnije postanemo članicom EMU-a, odnosno tek nakon ostvarivanja realne konvergencije i povećanja stupnja fleksibilnosti hrvatske ekonomije, uz ostvarenje nominalne konvergencije. To je posebno važno zbog problema tzv. “nestabilnosti nekompletne monetarne unije”, odnosno aktualne strukturalne krize eurozone.

Posebno je važno nacionalnu ekonomsku politiku voditi u skladu s teorijskim doktrinama koje su reafirmirane nakon izbijanja globalne financijske krize 2008: primjerice, moderne reinterpretacije kejnzijanizma (Minsky, Krugman, Stiglitz, Roubini, Chang) te tradicionalne interpretacije teorije optimalnih valutnih područja (Mundell, McKinnon), u shvaćanju efikasnosti nacionalne monetarne politike u apsorpiranju asimetričnih šokova; primjena nekonvencionalne monetarne politike u uvjetima deflacije (pod utjecajem radova Irvinga Fishera, Bena Bernankea, Frederica Mishkina i drugih); moderno shvaćanje teorema “trileme otvorene ekonomije”, odnosno fleksibilnije shvaćanje odnosa između intenziteta liberalizacije kapitalnih tokova s inozemstvom, stabilnosti tečajnog režima te stupnja monetarnog suvereniteta; teorija nove monetarne ekonomike (Stiglitz i Greenwald); novo shvaćanje djelovanja zakona o savršenosti tržišta i aktivnije uloge države u upravljanju agregatnom potražnjom u uvjetima krize (Keynes, Krugman, Stiglitz), tj. polazeći od primjene moderne teorije imperfektnosti tržišta (Stiglitz) i potrebe regulacije financijskog sustava umjesto deregulacije (nužna je tzv. “regulatorna reforma”), jer financijski je sustav “inherentno nestabilan” (Minsky, Roubini i dr.) i pokazuje sklonost moralnom hazardu (Simon Johnson i

dr.); moderno shvaćanje važnosti proizvodnog sektora nacionalne ekonomije u odnosu na usluge, kao odgovor na štetne posljedice “tercijarizacije” tržišnih ekonomija i *outsourcinga* u uvjetima globalizacije. Posebno je važna primjena strategije “dva cilja – dva instrumenta” (Ian Tinbergen), odnosno usklađeno djelovanje fiskalne i monetarne politike, jer se hrvatski neoliberali zalažu za fiskalne restrikcije i demontažu socijalne države te za zadržavanje monetarističke politike hrvatske centralne banke. Međunarodne financijske organizacije također su nakon 2008. godine, pod utjecajem globalne krize, promijenile svoje politike i doktrine. Primjerice, Međunarodni monetarni fond reformirao je vlastite politike koje nudi zemljama u krizi pod utjecajem kejnzijanizma (glavni je ekonomist MMF-a Olivier Blanchard, neokejnzijanac). EBRD također tranzicijskim ekonomijama nudi rješenja za formuliranje novih modela razvoja. Banka za međunarodne obračune (BIS, Basel) razradila je niz stručnih analiza u vezi s “nekonvencionalnom monetarnom politikom” i drugačijom ulogom središnje banke u tržišnim ekonomijama. Stručnjaci BIS-a ponudili su rješenja u vezi s jačanjem kontrole bankovnog sustava u tržišnim ekonomijama (Basel III) kako bi se smanjili rizici moralnog hazarda i ostvarila optimalna stabilizacija tržišnih ekonomija. Evolucija stavova i financijskih politika spomenutih međunarodnih financijskih institucija, posebice MMF-a, takvih je razmjera da su rješenja koja nude znatno fleksibilnija od vrlo rigidnih stavova hrvatskih neoliberala, koji još uvijek imaju odlučujuću ulogu u kreiranju monetarne i ekonomske politike u Hrvatskoj.

Zaključak

Moderna demokratska ljevica morala bi se odreći ekonomskog neoliberalizma, ali i starog tipa socijalne demokracije, te se prikloniti traženju rješenja u okviru novih ekonomskih doktrina, koje su u ovom trenutku primarno (post)kejn-zijanske s dodatkom francuske teorije regulacije (Aglietta, 2000. i dr.). Također, treba dati veliku važnost tzv. "moralnim aspektima" ekonomskog razvoja (Benjamin Friedman, David Harvey, Jacques Derrida, Tony Judt), odnosno koheziji društva putem očuvanja socijalne države te povećavanja stupnja ravnomjerne distribucije dohotka, egalitarnosti i društvene solidarnosti. Kejnzijizam u suštini sadrži opredjeljenje za ekonomsku politiku čiji je glavni cilj ostvarivanje pune zaposlenosti te aktivističku ulogu države u reguliranju imperfektnosti slobodnog tržišta radi zaštite općeg dobra (Skidelsky, 2010). Pouka financijske krize iz 2008. godine bila bi da je potrebna stroža regulacija financijskih tržišta i reguliranje financijske industrije, koja je ojačala kao posljedica globalizacije. Moderna ljevica mora se suprotstaviti neoliberalnim stremljenjima da se u uvjetima krize demontira socijalna država i provedu fiskalne restrikcije. Deflacijske politike produbile bi aktualnu krizu te izazvale slabljenje socijalne kohezije

društva. Postoje brojne alternative rezanju javne potrošnje u uvjetima ekonomske krize koje mogu sačuvati osnovna dostignuća ljevice glede izgradnje socijalne države i sustava međugeneracijske solidarnosti te ravnomjerne distribucije dohotka, dok upravljanje domaćom potražnjom može djelovati pozitivno na ekonomsku ravnotežu (Stiglitz, 2010). Hrvatski socijaldemokrati morali bi se prikloniti takvim stremljenjima moderne ljevice (socijalne demokracije) u Europi.

Naposljetku, možemo zaključiti da je moderna ljevica najbolja opcija od svih koje danas imamo. Ona predstavlja kombinaciju prihvaćanja kapitalizma kao ekonomskog sustava (tržišne ekonomije) te parlamentarne demokracije kao političkog sustava, ali uz jamstvo zaštite najugroženijih skupina društva. Rast nejednakosti u modernim društvima te jačanje ideje jednakosti i pravednosti (u smislu teorije Johna Rawlsa) u društvu, ali i između različitih zemalja, predstavljaju osnovu za redefiniranje lijevih stremljenja i jamče njihovu novu ulogu u budućnosti. Moderna ljevica morala bi napustiti ortodoksnu i prihvatiti tzv. heterodoksnu ekonomsku politiku. Ukratko, potreban je novi (post)kejn-zijanski konsenzus, nova kombinacija (post)kejnzijanizma i moderne socijalne demokracije.

LITERATURA

- Aglietta, Michel (2000) *A Theory of Capitalist Regulation: The US Experience*, Verso Classics, London.
- Blažević, Robert (1995) *Politički poretci i legitimitet*, Pravni fakultet, Rijeka.

- Bibow, Joerg (2010) *A Post Keynesian Perspective on the Rise of Central Bank Independence: A Dubious Success Story in Monetary Economics*, Levy Economics Institute of Bard College, An-

- nandale-on-Hudson, October 2010, <http://www.levyinstitute.org>
- Callinicos, Alex (2010) *Protiv Trećeg puta: Antikapitalistička kritika*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Chang, Ha-Joon i Ilene Grabel (2004) *Reclaiming Development: An Alternative Economic Policy Manual*, Zed Books, London.
- Collignon, Stephan (2010) The Dawn of a New Era: Social Democracy After the Financial Crisis, *Social Europe Journal*, Bruxelles, December 18, 2010, <http://www.social-europe.eu>
- Cooper, George (2009) *Uzroci finansijskih kriza*, Masmedia, Zagreb.
- Derrida, Jacques (2002) *Sablasti Marxa: Stanje duga, rad tugovanja i nova Internacionala*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- De Grauwe, Paul (?2007) *Economics of Monetary Union*, Oxford University Press, Oxford.
- Dolar, Mladen (2010) Ljevica za kapitalističku klasu, *Mladina*, Ljubljana, 20. srpnja 2010, www.h-alter.org/vijesti/kultura/ljevica-za-kapitalisticku-klasu
- The Economist Intelligence Unit (2010) Democracy Index 2010. Democracy in Retreat, A Report from the EIU, *The Economist*, London, <http://www.eiu.com>
- Frenkel, A. Jeffrey i Wei, Shang-Jin (2004) *Managing Macroeconomic Crisis*, NBER Working Paper Series No. 10907, Cambridge, MA, November.
- Friedman, Benjamin M. (2005) *The Moral Consequences of Economic Growth*, Alfred A. Knopf, New York.
- Giddens, Anthony (1999) *Treći put. Obnova socijaldemokracije*, Politička kultura, Zagreb.
- Giddens, Anthony (2010) The Third Way Revisited, *Social Europe Journal*, Bruxelles, 26 November 2010, <http://www.social-europe.eu>
- Harvey, David (2005) *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford UP, Oxford.
- Hayward, Steven (2008) *Churchill – umijeće vođenja. Poruke za menadžere i političare*, Binoza Press, Zagreb.
- Johnson, Simon (2009) The Quiet Coup, *The Atlantic Magazine*, May 2009, <http://www.theatlantic.com/doc/200905/imf-advice>
- Judt, Tony (2005) *Postwar – A History of Europe Since 1945*, Vintage Books, London.
- Judt, Tony (2010) *Ill Fares The Land: A Treatise On Our Present Discontents*, Allen Lane, London.
- Klein, Naomi (2007) *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*, Penguin Books, London.
- Krugman, Paul (2009) *The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008*, W.W. Norton and Company, New York.
- Minsky, Hyman (2008) *Stabilizing an Unstable Economy*, McGraw Hill, New York.
- Moore, David i Vamvakidis, Athanasios (2007) Economic Growth in Croatia: Potential and Constraints, International Monetary Fund, IMF Working Paper WP/07/198, Washington DC, August.
- Olson, Mancur (1965) *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups*, Harvard Economic Studies, Harvard University Press, Cambridge MA.
- Radošević, Dubravko (2005) *Izazovi razvoja: Zagovor nove ekonomske politike Hrvatske*, Politička kultura, Zagreb.

- Radošević, Dubravko i Zdunić, Stjepan (2007) Hrvatska tranzicijska konvergencija, *Ekonomski pregled*, br. 12, prosinac, Zagreb.
- Radošević, Dubravko (2009) *Strategija, brzina i redosljed ekonomskih reformi*, Zbornik radova sa XVII. Tradicionalnog savjetovanja Hrvatskog društva ekonomista pod nazivom "Ekonomska politika Hrvatske u 2010. godini", Hrvatsko društvo ekonomista i Inženjerski biro, Opatija.
- Radošević, Dubravko (2010a) *Platna bilanca, inozemna zaduženost i ekonomska politika Hrvatske*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa "Ekonomska politika – Učinak platne bilance na ekonomski razvoj" održanog u Zagrebu 27. listopada 2010. godine, "Ekonomija", RIFIN, god. 17, br. 1, listopad.
- Radošević, Dubravko, ur. (2010b) *Kriza i ekonomska politika: Politika i ekonomija razvoja Hrvatske*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Roubini, Nouriel i Stephen Mihm (2010) *Crisis Economics*, The Penguin Press, New York.
- Sartori, Giovanni (1997) *Comparative Constitutional Engineering. An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*, Macmillan Press Ltd., London.
- Smith, Yves (2010) *Econned: How Unenlightened Self Interest Undermined Democracy and Corrupted Capitalism*, Palgrave Mcmillan, New York.
- Stiglitz, Joseph i Bruce Greenwald (2003) *Towards a New Paradigm in Monetary Economics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Stiglitz, Joseph (2006) *Making Globalization Work*, Penguin Books, London.
- Stiglitz, Joseph (2010) Alternatives to Austerity, *Social Europe Journal*, Bruxelles, December 7, 2010, <http://www.social-europe.eu>

Modern Democratic Left and Economic Crisis

SUMMARY Political left, notably social democracy, implies acceptance of market economy and parliamentary democracy, as a political framework within which the interests of large sections of the population could be preserved. Does the modern political left have a chance to revive, after the global economic crisis? We believe it does. The core idea of social democracy is the idea of equality. It is the growing inequality that could help the return of social democracy. In Croatia, during transition, there was predominantly the process of neoliberalization, and the democratic left accepted a neoliberal economic agenda. Currently Croatia has a structural economic problem and deep recession. Due to the global crisis, the democratic left in Croatia should abandon economic neoliberalism. Macroeconomic policy decision-makers in Croatia should reject orthodox policies, and it is necessary to implement heterodox economic policies. There is an urgent need to achieve a new (post)Keynesian consensus, a new combination of post-Keynesian economics and social democracy.

KEYWORDS modern left, neoliberalism, Keynesian consensus, new post-Keynesian consensus, welfare state, global crisis